

doi <https://doi.org/10.18485/bratstvo.2021.25.7>
УДК 06.05НИКОЛА Ј. МАРИНОВИЋ:821.163.41Дучић Ј.

Рад примљен: 10. 8. 2021.

Рад прихваћен: 9. 9. 2021.

Оригиналан научни рад

НАГРАДЕ ЈОВАНУ ДУЧИЋУ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ НИКОЛЕ Ј. МАРИНОВИЋА

Радам „Награде Јована Дучића из Задужбине Николе Ј. Мариновића” обраћена је пажња на доделу награде Јовану Дучићу за збирку „Песме” 1911. и за „Сабрана дела” 1930. године. За прву додељену награду наведен је цео поступак и како је спроведена прописана процедура, од расписивања конкурса до доделе новчаног износа награде. Истакнута су имена чланова одбора, односно комисије (Владан Ђорђевић, Момчило Ивановић, Александар Белић) која је именована за оцењивање приспелих радова за награду из Задужбине Николе Ј. Мариновића 1911. године. Објављени су и њихови опширно написани реферати, оцене, за сва дела приспела на конкурс од стране учесника. Указано је и на сачувана документа поводом, по други пут, додељене награде за „Сабрана дела”.

Српски државник, политичар и дипломата Јован Мариновић (Сарајево, 1821 – Вил сур Мер, Француска, 1893) желео је задужбином да сачува успомену на свога, рано преминулог, сина Николу. Мариновићев син је рођен 26. јула 1854. године и завршио је инжењеријску школу у Паризу. Радио је на изградњи железничке пруге Ниш–Врање, био помоћник инспектора у Дирекцији Српске државне железнице, а од новембра 1888. секретар за страну кореспонденцију Министарства спољних послова Србије. На тој дужности је, после кратког боловања, умро у Београду 15. јула 1889. Писао је песме, прозне радове, бавио се компоновањем и свирао клавир. Преводио је с француског језика, посебно драмску књижевност, а препевавао је и оперске ауторе.

Жељу о оснивању задужбине, којом би најбоље сачувао успомену на сина Николу, Јован Мариновић је изнео у писму Српској краљевској академији (даље у тексту СКА) 8. септембра 1889. године. У њему је, поред осталог, рекао:

„Мени се чини да ћу најбоље угодити духу мога покојног сина, ако оснујем једну закладу за давање сваке године једне књижевне награде извесним списима лепе књижевности, у спомен мог сина Николе.

Ја сам решен на то име одредити једну своту од 12.000 динара, које би се годишњи приход од 600 динара давао као награда у спомен Николе Ј. Мариновића списима поетичким тенденције моралне и патриотске, написаним чистим српским језиком, и који би се одликовали лепотом слога и садржине.

Моја би жеља била да се Српска краљевска академија прими да рукује овим капиталом и да досуђује ове награде.“¹

Његову молбу Академија је прихватила. Основала је Задужбину Николе Ј. Мариновића, њоме руководила, донела њена Правила у којима чл. 2 гласи: „Док главница не нарасте на 100.000 динара, с три четвртине годишњег прихода ове задужбине награђиваће се сваке године одлични поетски списи, с моралном и патриотском тенденцијом, који су написани чистим српским језиком и одликују се лепотом слога и садржаја. После тога трошиће се цео приход.“ Док је у чл. 3 наведено: „Неиздате награде уносиће се у главницу док она не нарасте на суму предвиђену чланом 2, а после ће се с њима поступати по Општим правилима о Задужбинама.“²

Руководећи органи Академије одређивали су или именовали Одбор, односно комисију или жири, како се то данас назива, за доделу награде из Задужбине Николе Ј. Мариновића. Сваке године у ту сврху он је објављивао стечај или распис по тадашњем, а конкурс по данашњем називу. Одбор је састављан од чланова СКА и истакнутих књижевних делатника који су, по њиховој оцени, награђивали најбоља дела приспела за награду у одређеној години.

Од оснивања до 1911. године из Задужбине Николе Ј. Мариновића награђена су, овде наведена хронолошким редом, следећа дела:

1. *Он зна све*, Лазара К. Лазаревића и *Ново оружје*, Симе Матавуља са по 300 динара 1890. године;

2. *Иконија везирова мајка*, Чедомиља Мијатовића са 600 динара 1891. године;

3. *Кант нашега доба*, Лазе Комарчића са 600 динара 1893. године;

¹ Прво истичемо да смо наше напомене у тексту означили и звездицом, да би се разликовале од напомена В. Ђорђевића.

Српска краљевска академија, Посебна издања, књ. СХVII, Споменице, књ. 8, Педесетогодишњица СКА 1886–1936, књ. 2, Задужбине и фондови, Београд 1937, 231.

² *Исто*, 232.

4. *Горски цар*, Светолика Ранковића са 600 динара 1898. године;
5. *Порушени идеали*, Светолика Ранковића са 600 динара 1899. године;
6. *Сила у савјести, Исус Христос и птице* и *Молитва на Шипану* Људевита Вуличевића са 600 динара 1905. године;
7. *С планине и испод планине*, Петра Кочића са 600 динара и *Из земље плача*, Радована Т. Перовића-Невесинскога са 480 динара 1906. године и
8. *Мученици за слободу*, Лазе Комарчића и *Слике из Старе Србије*, Зарије Р. Поповића са по 480 динара 1907. године.

Читаоце овде упознајемо с процедуром спроведеном о додели награде из Задужбине Николе Ј. Мариновића за 1911. годину и доносимо хронолошким редом сачувана документа о томе.³

Стечај или распис, односно конкурс о додељивању награде из наведене задужбине за 1911. годину СКА је објавила почетком јула 1910. године⁴ и био је отворен до 1. маја 1911. године. На њега се јавило 11 писаца са 43 списа, од којих је 21 лирска песма, један епски спев, 13 новела и приповетки, седам драмских дела и један роман. Последња пријава прispела на конкурс била је она Јована Дучића од 23. априла 1911. године (види: прилог бр. 1).

Предвиђени рок за подношење пријава истекао је 1. маја 1911. године и сутрадан је секретар Академије Љубомир Ковачевић с дописом, пропратним писмом, послао прispеле радове академику Владану Ђорђевићу, председнику Одбора за доделу награде из Задужбине Николе Ј. Мариновића. Поред њега у Одбору су још били: Павле Поповић, Александар Белић, Андра Николић и Момчило Иванић. Секретар је навео тринаест дела која је послао. Седам од њих било је штампано, а остало су били рукописи. Напоменуо је још да Одбор с њима поступи по чл. 7 задужбинских правила. Из свега тога овде наводимо само списак дела прispелих на конкурс (види: прилог бр. 2).

Истог дана председник Владан Ђорђевић добио је радове и акт секретара Академије, па је замолио остале чланове Одбора да прочитају радове и да му их потом врате, како би могао сазвати седницу. На ту његову молбу одговорио је Павле Поповић писмом, које није протоколисано, да због заузетости не може узети дела на читање, а и претходно га је молио да му уважи оставка у Одбору (види: прилог бр. 3).

Руководство СКА обавештено је о оставци Павла Поповића, па је Председништво одлучило да и без њега Одбор донесе одлуку о награди и о томе је секретар Љ. Ковачевић обавестио председника Владана Ђорђевића.

³ Сва ова документа су у Архиву САНУ, у издвојеној архиви задужбина СКА.

⁴ Српске новине, LXXVII, 1910, бр. 143 (3. VII), 5; бр. 144 (4. VII), 2; бр. 145 (6. VII), 3. Објављено у рубрици: Неслужбени део.

Када су чланови Одбора прочитали упућена им дела и вратили их председнику В. Ђорђевићу, он је, дописом од 16. јуна 1911, заказао седницу Одбора за сутрадан.

Седница Одбора на којој је вођен и записник, одржана је наведеног дана без присуства Андре Николића. Записник и прилоге уз њега, а то су реферати о делима приспелим на конкурс, дописом од 20. јуна 1911. проследио је председник Одбора Владан Ђорђевић Председништву СКА. Поред тога, замолио је Председништво да за 26. јун закаже свечану седницу Академије на којој ће се прочитати реферати о награђеном делу. Овде наводимо само реферате (види: прилог бр. 4).

Председништво СКА уважило је предлог В. Ђорђевића и свечана седница Академије одржана је 26. јуна 1911. године. На њој су прочитани реферати о награђеном делу, као и реферат председника Одбора Владана Ђорђевића спремљен само за ту седницу (види: прилог бр. 5). Саопштено је да је награда из Задужбине Николе Ј. Мариновића за 1911. годину додељена Јовану Дучићу, а записник ове седнице је објављен.⁵

Пошто је добитник награде био познат, сутрадан, 27. јуна 1911. године, секретар Академије је званичним писмом обавестио Јована Дучића да је он добитник награде из фонда Задужбине Николе Ј. Мариновића. Још је нагласио да се по правилима Задужбине списи „морају штампати онакви какви су Одбору поднети;“ и да на свим примерцима мора стајати да су награђени из Задужбине Николе Ј. Мариновића. Уз то су му *Песме* враћене да поступи по правилима, а потом да му Академија изда додељену награду.

Половином новембра 1911. Јован Дучић је у Софији потписао признаницу да је примио новац за додељену награду. Још је нагласио да прилаже и један штампан примерак *Песама*. На признаници се потписао и Светислав Б. Цвијановић, књижар и издавач да је, уместо Дучића, примио новац.

Из наведенога види се да је Ј. Дучић, бар званично, испунио обавезу предвиђену прописима и примио додељену награду од 960 динара у злату. Међутим, то у потпуности није тачно, јер се *Песме* нису појавиле у књижарама. Пада у очи још и чињеница да међу документима за доделу награде из Задужбине Николе Ј. Мариновића за 1911. годину нема послатог примерка штампаних *Песама*, као ни њиховог аутографа. Где се налазе и на који су начин *Песме* припремане за штампу разјаснио је 1974. године господин Љубомир Никић у свом раду *Интегрално издање Дучићевих „Песама“ из 1911. године*.⁶

По други пут награду из Задужбине Николе Ј. Мариновића добио је Јован Дучић након 19 година. Овога пута она му је додељена за објављена Сабрана дела. О томе сведоче документа у Административној архиви СКА и то су: одлука Оцењивачког одбора за одређивање награде из поменуте

⁵ Годишњак СКА, XXV, за 1911, Београд, 1912, 164–170.

⁶ Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XL, 1974, св. 1–4, 249–267.

задужбине, одлука Председништва о додели награде и концепт писма СКА Министарству иностраних послова. Тим писмом Министарство иностраних послова је обавештено да му је послато 5.000 динара уз молбу да се новац достави Јовану Дучићу, а од њега тражи признаница, коју треба доставити СКА како би се оправдао издатак.

Миле Ј. Станић*

Српска академија наука и уметности
Архив
Кнеза Михаила 35
11000 Београд

Кључне речи: Јован Дучић, Српска краљевска академија, Задужбина Николе Ј. Мариновића, Владан Ђорђевић, Момчило Иванић, Александар Белић.

Mile J. Stanić

NIKOLA J. MARINović
ENDOWMENT AWARDS TO JOVAN DUČIĆ

The paper themed *Nikola J. Marinović Endowment Awards to Jovan Dučić* opens with a brief historic overview of the Nikola J. Marinović Endowment's inception, followed by a chronological list of all the works and their authors awarded by the Endowment from its foundation until 1911. It continues with the description of the complete award procedure, from the 1910 official announcement of the 1911 competition, to which Jovan Dučić submitted the manuscript of his collection of poetry titled *Poems*, until the financial part of the award was given. The paper lists the names of authors and their works participating in the competition, as well as the names of members of the board, i.e. committee appointed for assessing the proposals for the 1911 Nikola J. Marinović Endowment Award. The paper also presents a letter by a potential member of the committee kindly declining the obligation. A special attention is given to the extensive assessment reports by the committee members for all the works submitted to the competition by their authors, published here for the first time in their entirety. We point out in their entirety, since the report by Vladan Đorđević, the chairman of the award committee, read at the committee meeting, was previously published in 1911, in issues nos 179–185 of the *Novo Vreme* paper. The paper also presents the documents preserved regarding the second Endowment award to Dučić for his *Complete Works* in 1930.

* milestanic953@gmail.com

[ПРИЛОЗИ]:⁷

1.

Краљевској
Академији Наука и Књижевности
у Београду.

Потписани има част послати за конкурс награде Мариновићевог фонда своје дело „Песме“ још нештампане у засебну књигу.

Од стр[ане] 1 до стр[ане] 47.

Јован Дучић

У Софији, 23. април 1911.

2.

[Списак дела приспелих на конкурс за Мариновићеву награду]

.... На расписани стечај % за награду из задужбине Николе Ј. Мариновића Академији су до одређеног рока (1. о[вог] м[есеца]) поднета ова дела:

1, Р[едни] бр. 148. „Хероида, епопеја“, од Радомира Кривокапића Орлинског;

2, Р[едни] бр. 149. „Што је негда било“ и „Једног јутра“, од Сава П. Вулетића;

3, Р[едни] бр. 182. „На белом хлебу“;

4, Р[едни] бр. 183. „Горштакиње“, књ. II, од Невесињског;

5, Р[едни] бр. 184. „На граници“, од Ива Типика;

6, Р[едни] бр. 186. „Змија“, од Владислава Ст. Каћанског;

7, Р[едни] бр. 187. „Препорођај“, од Сретена Динића;

⁷ Објављена документа дали смо по данашњем правопису. Наше интервенције ту се односе на: стављене тачке на крај реченице, иза редних бројева и година где их није било, али и њихово брисање када су стављене иза основних бројева; великим словом–словима написано: господине, академиче, задужбине, Академији наука и књижевности, Српске краљевске академије наука, Мариновићеве задужбине, маја, новембра, децембар, фонда, Просветног савета, Мариновићевом одбору, а малим Председништво Академије; растављено написане речи: за тим, за то, за цело, за што, и ако, и онако, и сувише, куд и камо, међу тим, на жалост, на ново, по кадшто, по мало, са свим, тако звана, у колико, у место, у опште, у сред. Уједначили смо на два начина писано: *поезија* и *појезија* у рефератима В. Ђорђевића.

- 8, Р[едни] бр. 188. „Трагедија“;
9, Р[едни] бр. 189. „Мртви живот“, од Вељка Милићевића;
10, Р[едни] бр. 190. „Нечиста крв“, од Б[орисава] Станковића; [Тражио и добио 500 дин[ара] помоћи из Коларчевог фонда].⁸
11, Р[едни] бр. 191. „Риза и Порфира“, од Угљеше (драма);
12, Р[едни] бр. 192. „Гундулићеви мотиви“, драмске слике и сцене, од А[ндре] Гавриловића;
13, Р[едни] бр. 193. Песме Јов[ана] Дучића. Награђен са 960 дин[ара] у злату.⁹
Дела под 1, 2, 4, 5, 7, 9 и 10 су штампана, а остала су у рукопису. ...

3.

Београд, 2. маја 1911.

Господине председниче,

Част ми је јавити Вам да, при најбољој својој вољи, не могу узети на читање дела која су дошла на стечај Мариновићеве задужбине. Моји лични послови тако су многобројни и прешни да се никаквог читања и реферисања више не могу лаћати; у овом тренутку имам на реферисању 4 рукописа из С[рпске] к[њижевне] задруге, 3 књиге из Просветног савета, 1 рукопис из Академије, итд.

Ја сам Вас, господине председниче, и пре молио да будете добри уважити ми оставку на чланство Мариновићева одбора;¹⁰ у овој прилици, ја ту молбу понављам, нарочито истичући да ми је немогућно – као што се по овоме види – остати и даље у том Одбору а не моћи му послужити.

С одличним поштовањем,

Павле Поповић.

⁸ Угласе заграде у којима је ова подвучена реченица стављене су приликом писања самог акта.

⁹ Ова друга реченица подвучена је два пута и дописана је, сигурно, после донете одлуке.

¹⁰ У аутографу написано је: *Одбору*.

4.
Реферати
о
списима понуђеним за награду
Задужбине Николе Ј. Мариновића
1911.

Реферат одборника
Момчила Иванића

Дела (рукописна и штампана)
поднета за награду Задужбине Н[иколе] Мариновића
1911.

Р[едни] бр[ој] 188, под „Безкрајну слободу дајте пјеснику“ спис „Трагедија“ неписмен је посао. Већ у првој речи мџта, дакле чим је уста отворио, писац је направио граматичку грешку, а у неколико врста прве стране својега рукописа, под натписом Лица има четири такве грешке, међу којима је најгрубља, која показује крајње неписмена човека: воду м[есто] воде (3 л[ице] мн[ожине] вр[емена] сад[ашњег])

И сам натпис спису „Трагедија“ чудан је и изненађује. А неколико првих страна те „Трагедије“ потврђују горњу оцену, према којој не може ни бити питања: да ли овај спис треба наградити? –

Р[едни] бр[ој] 189. Вељко Милићевић – „Мртви живот“, опис живота, у животу разуверена учитеља. Да ће у народу остварити своје идеале, почео се разуверавати још кад је, као млад препаранд, први пут излетео у народ, али да ће га онако грозно изневерити лична серћа, да ће изгубити своју милу жену, коју је из љубави узео, томе се није надао. Ну то је дочекао. Опис последњих тренутака његове жене, његових и њених душевних патња за времена боловања и опис његових душевних болова од тренутка, кад је дознао да је она умрла, па све док није се нашао сâм, после укопа, у својој кући, – и јесте главна садржина ове дирљиве црте из живота једнога учитеља, Босанца. Та црта прво је штампана 1903–1904. у „Српском књижевном гласнику“, али писац вели, да је тај свој првобитни посао тако обрадио: „да у своју нову обраду, која једино неким основним цртама и именима потсећа на ранију ствар, није унео ни четрдесет редака из новеле, штампане у С[рпском] к[њижевном] гласнику. Нова прича се много више резликује од старе него што јој налачи.“ (Из његова писма Срп[ској] краљ[евској] академији од 5. V ов[е] год[ине]). И ако се по свем види да је посао спремна књижевника, ипак није толики и такав, да би му требало одредити награду. Лепо је од писца, што искрено казује историју свога састава. Вели да је овај свој, тако прерађен, нови „Мртви живот“ прво штампан у „Србобрану“ за 1911, а одатле да га је прштампала сарајевска „Српска ријеч“ те године. И поднео га је у исечцима из новина.

Р[едни] бр[ој] 190. Борисава Станковића Нечиста крв штампано је дело. Као такво већ, оно мора уступити место ономе, које је до сад нештампано и поднесено у рукопису, ако ово заслужује награду. Осим тога, Станковићево је дело потпомогнуто из Коларчеве задужбине, а да је и у рукопису поднесено Мариновићевој задужбини питање је: да ли би било примљено према захтеву завештачеву, да треба дело да буде моралне и патриотске садржине. У Нечистој крви, између осталог, казује се: како је свекар пожелео грешне љубави са снахом, женом сина свога. Да неморала има и сувише у овом делу, то знам, а за патриотизам у њему не знам.

Р[едни] бр[ој] 191. Риза и Порфира, историјска драма на романтичној основи. Главна је јунакиња у њој угарска принцеза Јелисавета, која долази на двор српскога краља, Милутина, са својом сестром Катарином, женом Драгутиновом, као католичка калуђерица, Маргарита. Ту јој пада на ум, да иступи из монашкога чина и да се врати световном животу, од кога су је, по свем изгледа, отргли њени родитељи због њене неприличне љубави према неком мађарском племићу, Золтану. Одвраћања њене сестре, Катарине, нису ништа помогла, особито, кад јој српски краљ, на првом састанку с њом, задобивен њеном лепотом, понуди порфиру место ризе. Краљ отпусти своју закониту жену, Ану, с којом је имао двоје деце, и крај свега противљења архиепископа Евстатија и краљице матере Јелене венча се с њом. Ну дани среће и задовољства у том браку брзо прођоше, управо онога тренутка, кад сестри Јелисавети у походе дође брат, угарски краљевић Ладислав, који је у својој свити довео и племића Золтана. А то је био, као што је напред поменуто, љубавник Јелисаветин, са кога је она и отишла у манастир, јер на удају њену за њега нису пристали њени краљевски родитељи. Кад га је опазила у свити својега брата, она пада у несвест, а за тим позива га у двор на састанак. На том састанку, баш кад јој је изјављивао љубав, затиче их краљ Милутин. Золтана то стаде главе, јер погибе у двобоју са српским војводом Хрељом, за што му је миг дао краљ Милутин, а Јелисавету тај лакомислени поступак стаде круне. Она је сама увидела, да јој према понашању Милутинову, од онога кобнога тренутка, нема више опстанка у краљеву двору. Навуче на себе ризу, и у тренутку, кад јој брат полази из Србије, враћа се и она у Угарску, од куд је и дошла. Милутин покушава да је одврати од тога корака, али она се растаје с њим, препоручујући му да врати, себи за жену а деци мајку, племениту Ану. Тако се свршује ова у правом смислу трагикомедија.

Писац је у њој успео да покаже, како је крај све побожности средњевековне и крај свега знања хришћанскога морала, ипак у душама и срцу тадашњих великаша било довољно места и за чулну љубав, па и порок, који су они мислили да могу покрити и прикрити под плаштом побожности, дарезљивости према црквеним задужбинама, сиротињи итд.

Овакав извор и крајњи узрок делању главних карактера у овој драми, и довео је собом, да је писац потурио у страну мотиве радњама политичко

државне природе, те је тако историјски елеменат у овој трагикомедији сведен на најопштију и најповршнију меру, а лични, романтично лирички нарочито истакнут.

Ну као што драмски писац, као сваки песник има права на песничке слободе, тако има права и на изборе мотива радње драмских личности, т[о] ј[ест] којој врсти мотива да да превагу, у овом случају: да ли лично романтичним или политичко државним.

А кад се одредио у којем ће правцу обрадити свој предмет, питање је: како га је обрадио?

На то питање одговарам да га је у правцу, романтичном, за који се одлучио обрадио по захтевима драмске уметности и свему оном, што се од таквога дела тражи.

Према томе, писац је успео и треба га наградити.

Р[едни] бр[ој] 192. Андре Гавриловића „Гундулићеве мотиви“, драмске слике и сцене. Највише одступа од Гундулићеве епизоде, у великом епском спеву „Осману“, Гавриловићев мелодрамски чин „Сунчаница“, и то толико, да осим главне садржине те епизоде и имена радних лица овог мелодрамскога чина, – све остало је изменио г[осподин] Гавриловић. А да ли на боље, но што је у Гундулићеву епском спеву? Мислим да није. – То исто вреди и за Гавриловићев драмски чин „Крунослава“, и ако се овде опажају, у неколико, мање измене и одступања од те Гундулићеве епизоде у „Осману“. – Најмање је, пак, г[осподин] Гавриловић одступио од Гундулићева спева у трећем својем посаку, драмској сцени „Соколици“; али тиме је и показао најмање самосталнога рада: испољио се као прост драматизатор епсколирских епизода из Гундулићева „Османа“. – Уопште за овај Гавриловићев посао може се рећи оним класичним: „у овом делу има и много доброга и много новог, само штета, што оно, што је добро није ново, а што је ново није добро.“ Дакле, овај спис не може добити Мариновићеве награде. –

Р[едни] бр[ој] 193. (прочитах до стр[ане] 18. Дучићеве песме. Ово је нова збирка до сад нештампаних песама познатог лирскога песника Јована Дучића. Дучић и садржином и обликом својих песама заузима видно место међу савременим српским лиричарима. Уносећи у српску лирику нов правац, он је стекао и присталица и противника. То је са свим природно. Нов књижевни правац, управо представник његов, не може ни очекивати неподељено одобравање и пристајање у савременика. Треба се само сетити: како је Бранко Радичевић у своје време био примљен од непосредних му савременика: једни су га у звезде ковали и до небеса уздизали, а други су га кудили и на његов се посао блатом бацали. Али, ако представник новог правца у књижевности некога народа, уједно показује и радом својим доказује несумњив књижевни, у овом догађају песнички, таленат, он заслужује неподељено признање тога талента. А

ово несумњиво вуче за собом право таквога песника, да се он, кад год се да прилика, потпомогне, и морално и материјално, да тај свој таленат испољи, да се испева.

Са тога гледишта, не улазећи дубље у оцену Дучићеве поезије уопште, и ове његове збирке лирских песама на по се, налазим да Одбор Задужбине Николе Ј. Мариновића треба да награди, једном од награда, ову збирку Дучићевих лирских песама.

Р[едни] бр[ој] 186. Змија – комедија у три чина – написао Владислав Ст. Каћански. Две су главне мисли: родољубље и љубав к науци. Прва долази у сукоб са супротном тежњом Хрвата, у Дубровнику, а друга с предрасудама¹¹ народним. Једна, пак, и друга преплећу се и исказују у народним погледима на змију, црнокруга, животињу у целом овом заплету невину, која је на крају крајева морала, као жртва, пасти да задовољи нар[одне] предрасуде и да утре пут измирењу и слози Срба и Хрвата у Дубровнику. И ако интрига против Божића, као представника зоолошке науке у Дубровника, основана на наивним народним погледима на змију и животиње, о којима се Божић бавио, изгледа усиљена, ипак је писац успео да оцрта карактер научника, одана својој струци. Он занесен својим стручним послом наилази на неприлике у својој кући – жена га, а доцније и слуга, хоће да га остави, него долази у сукоб и са крвно завађеним тамошњим политичким партијама, Србима и Хрватима. Али, као што је успео да својим тактичним држањем, убивши свој омиљени екземпляр змије, црнокруга, придобије све оне, који су се на њега дигли због те животиње, тако је успео и да придобије за се политички завађене странке, које су се, инстинктивно осетивши свој заједнички интерес и вредност слоге Срба и Хрвата, пошто су ови други зло прошли у својем главном граду, Загребу, – измириле и сложиле, да се заједнички одупру заједничком непријатељу, коме ова братска завада и мржња српско-хрватска највише годи и иде у интерес.

Ова главна радња главнога јунака попуњена је и осветљена је појединим призорима, у којима учествује брђанин Јово са осталим сељанима, Брђанима и Жупљанима занатлије Срби и Хрвати, као партити, странчари, Божићев служитељ зоолошког музеја, Иво и његова вереница Јеле, па кондурице (оговорцике дубровачке), Божићева жена, њене пријатељице, чиновници, странци итд. Те позадине, често има и сувише писац, тако да се много штошта може изоставити без икакве штете по главну радњу. Али том позадином, често, врло срећно се црта средина, у којој се дешава главна радња.

Тога ради, да у што реалнијој светлости прикаже живот, мисли и тежње радних лица, писац је употребио и месни говор њихов и јужни изговор

¹¹ У аутографу написано: *предрасудума*.

гласа ђ. У овом последњем има највише омашака. Али све се те врсте грешке могу исправити савесном коректуром.

А тако исто може се исправити местимице сувишна, а местимице непотпуна драмска техника, у претходном приказивању радних лица и прилика, у којима раде.

Према свему предњем, ова комедија могла би се примити.

Р[едни] бр[ој] 182. На белом хлебу, дугачка је приповетка или роман од писца, који није казао своје име. У овом саставу казују се јади нашега народа у Турској, поименце у Дебру. Јади ти долазе не непосредне од Турске, него од њених напуштених и разузданих штићеника и миљеника Арнаута. Разни злочини, угнетавања и изнуђавања, што врши главни јунак ове приповетке, Ахмет бег, над потиштеном и голоруком рајом, – главна је садржина овога састава.

У колико сама садржина његова, својом језивошћу привлачи и мами читаоца, у толико га одбија слаба уметничка и књижевна, стилска и граматичка страна овога рукописа.

Према томе, и ако садржином својом овај састав одговара тежњи завештавчевој, што у њему има доиста патриотске тенденције, – он не одговара осталим захтевима, да је написан „чистим српским језиком“, нити се одликује „лепотом слога и садржаја“. За прво и друго има доказа на свакој страни овога рукописа, а за треће треба се сетити описа разних гадости, грозота и моралних недостатака арнаутских, што се у овом спису описују и истичу, не као контраст лепом, него као главна садржина његова.

Овај рукопис, дакле, не може бити примљен за оно, чему га је његов писац наменио.

Како остале, штампане саставе нисам узимао у обзир нарочито с тога, што има три рукописа, о којима може бити речи, да ли да се награде, а то су: Риза и порфира, драма, Змија, комедија, и Дучићеве Пјесме.

Имајући на уму свеколике захтеве, које завешталац поставио за пријем списа, награђених из ове задужбине, мишљења сам, да тим захтевима највише одговара Риза и порфира и Дучићеве Пјесме.

Према томе њих треба и наградити.

13. VI 1911.
у Београду.

Члан Одбора,
Момчило Иванић.

Реферат
др Владана Ђорђевића
одбору Мариновићеве задужбине
о списима поднесеним за
награду из те Задужбине
за 1911^{ту} годину.

Примедба:

С десне стране овог реферата
записано је кратко мишљење
осталих одборника о појединим
делима, како је то мишљење
исказано на седници одбора
од 17. јуна 1911.¹²

Одбору Мариновићеве задужбине

Прочитао сам свих 13 дела која су поднесена на расписан стечај за
овогодишњу награду Мариновићеве задужбине.

Нека од њих прочитао сам два пута.

Нашао сам:

1. да „Хероида“ није ништа друго до један велики суперлатив у
стиховима којим је накарађена историја Црне Горе до половине XIX века
за љубав једне политичке светковине. Ти су стихови исецкани, силом
сликовани, хаотични тако, да ја, који сам се случајно последње две године
специјално бавио изучавањем црногорске историје у XVIII и XIX веку,
нисам у том „епосу“ могао да познам ни један крупнији догађај, који ми
је из историје добро познат. Може се мислити колико ће из те епопеје
разумети обична читалачка публика.

Момчило Иванић: Штампана дела на
друго место, јер награда треба да изазива
нова дела. Према томе може бити говор само
о Дучићевим песмама и „Ризи и порфири“,
можда још о „Змији“.

¹² Записана мишљења осталих чланова Одбора навели смо овде после оцене сваког
појединог дела од стране В. Ђорђевића, а на пољивини десне стране, како је и аутор
назначио.

Поред тога, испод наслова с десне стране административни секретар СКА Малиша
Радовић касније је забележио: „Овај реферат је штампан у бр. 179–185 1911. год. у листу
„Ново време“ М. Р.“

Посве слабо. Речник сличних речи без смисла. Једна од најдосаднијих књига које је читао.

Белић.

2. „Шта је негда било“ и „Једног јутра“, то су две моментфотографије из живота, ухваћене од доброг аматера у фотографији. Обе слике дају једну исту слику и ако су разне особе фотографисане. У обема је главно мајка, којој је у јуначкој битци погинуло најдраже, али мајка особенога рода, Црногорка, мученица целог живота, која на крају тако бедног живота мора још да преживи и смрт онога што јој је најдраже, да изгуби и последњу наду своје старости. Над огромном њеном несрећом плачу сви јунаци, плаче и сам владалац и њихов вођ у борби, само мајка не плаче, она чак прекорева јунаке што плачу... То је са патриотског гледишта узвишено, али с естетичког није лепо, јер је неприродно, нарочито је неприродно у жене, јер је у овој цео живот усредсређен у материнској љубави.

Врло живо написано, не без талента, али ситнице према Станковићу и Дучићу

Белић.

3. „На белом хлебу“ и „Борба“ то су две приповетке из мученичког живота Срба међ Арнаутима у Старој Србији. У првој се врло опширно причају зулуми које један једини голаћ арнаутски који чак ни међ Арнаутима не вреди ништа, јер нема свога фиса, врши над становништвом једне читаве вароши и трију великих села. Слика је верна и ужасна, и читалац жудно граби крају да види како ће се бојја правда у приповетци задовољити, како ће тај ужасан зликовац платити сва зверства која је начинио. Али та жудња читаочева за правдом остаје незадовољена. Крвник сит и пијан иде у купатило, и у топлом купатилу заспи, сроза се у воду и удави се. То се можда доиста десило зликовцу кога је писац познавао, али писац није смео тако завршити своју приповетку, која целином својом и нехотице потсећа на једну анегдоту из Вучићевог живота. Дошла депутација његових сељака из Грузе „Ама, господару, поби нас нови капетан. Чим дође у село он нас бије све од реда ни криве ни дужне“ – „А, молимо, вели српски Кромвел – са колико војске долази тај капетан у ваше село?“ – „Долази сам самцат.“ – „Па опет он вас све бије? Ако ће, и право је. Нека вас и даље бије.“

Надао сам се да ће у приповетци која долази иза „На белом хлебу“ и која се зове „Борба“ бити продужење, да ће ту бити бар покушај раје да се бори противу својих крвопија, али у место тога нађох борбу између двију другарица око једнога момка, борбу која се води и најподлијим оружјем да се опет заврши једним глупим случајем. Момак погине гасећи један пожар. Читалац просто не зна за што су ове две приповетке написане, чему оне треба да служе, шта оне треба да докажу.

Ово је зулум за литературу

Белић.

4. „Горштакиње“ књ. II, то је збирка приповедака врло даровитог посматрача народног живота, и за њих би се могло рећи да су одиста лепе да их писац није покварио и сувише истицаном политичком тенденцијом, која је са патриотског гледишта можда потпуно оправдана, и може одлично послужити за народносну, политичку пропаганду, али којој није и не сме бити места у уметничком делу из лепе књижевности. Гете с правом вели да је свака политичка песма ружна песма, наравно с естетског гледишта.

Етнографске приповетке без књижевне вредности. Писац се инедтификује са својим личностима. Он није уметник.

Белић.

5. Исту замерку имам да учиним и оном једном драмском чину, који се зове „На граници“ и у коме се налази читава трагедија људске старости. Некадашњи домаћин, отац и дед види да је стицајем несретних околности његов дом дошао до крајње сиротиње, да већ његова деца и његова унучад немају ни довољно сувога хлеба да се изхране, да очајање хоће његовог сина да отера у свет не би ли тамо негде што зарадио, да хоће жену и децу да остави и без своје заштите – и да би уштедио својој деци толику несрећу, да би им скинуо с врата своју ником већ непотребну егзистенцију, дед жртвује свој живот да би га олакшао својој деци, он се обеси... Таква трагедија старости, немоћне, ником непотребне старости, која је само не терет потомству, дешава се много чешће него што се обично слути, и дешава се и у оним земљама које нису једну туђинску окупацију заменили другом, у којима није на место безакоња стала тиранија и сувише немилосрдног закона. Према томе даровити писац ове трагедије није имао никакве уметничке потребе да њу доводи у узрочну везу са новом туђинском најездом и њеним бездушним чиновницима, јер је тиме само омаловажио пеликанску жртву дедину, који је не само својом крвљу хранио своју децу, него и драговољно умире само да њима олакша живот.

Налик на Кочића. Цела је ствар не вреди много са тим „Швабама“ које су нам већ дојадиле. Смрт старчева није довољно мотивисана

Белић.

6. У „Змији“ налази се врло леп покушај за једну друштвену комедију, која би била лепа и без обзира на народносне и локалне прилике у којима

се дешава, сама по себи. Један научник заљубио се у редак егземплар једне змије, коју је случајно живу добавио, и коју страсно проучава да је опише у свом најновијем научном спису. Због те змије хоће да пропадне научникова домаћа срећа. Његова сопствена жена напушта свој дом и враћа се родитељима. Због те змије хоће да пропадне и научников фамулус и по мало асистент, јер овога напушта вереница ако не убије ту проклету змију. Слуга да не би изгубио своју вереницу, напушта службу која му је толико драга. Зоолог у очајању, и да би спасао своју домаћу срећу и да би сачувао своју десну руку у лабораторији, убија ту драгоцену змију и све се срећно сврши. Писац је врло вешто ову невероватну басну претворио у са свим природну комедију, коју је још богато окитио локалним бојама из живота нашег народа у приморју. Да се тиме задовољио он би нашу, и онако у правим друштвеним комедијама врло оскудну драмску књижевност обогатио једном лепом приновом. Али он се није тиме задовољио. Он је ту змију уплео и у дневну политичку борбу између Срба и Хрвата, он је од те змије направио буди Бог с нама платформу за изборну борбу посланичку, и тиме је покварио комедију, јер се у њеним дијалозима налазе читави уводни чланци из дневних политичких листова. Тиме је без икакве невоље упропаштено нешто што је обећавало да буде уметнички производ.

Страшно извештачено. Слаба. Слаже се са
Момчилом

Белић.

7. „Препорођај“ зову се три дидактичке приповетке једног неуморног и за свој завичај врло заслужног учитеља, у којима се прича кроз какве је муке пролазио и какве је тешкоће морао да савлађује тај истински пионир културе, док је у своме селу основао земљорадничку задругу. Ко год прочита службене извештаје о раду тих задруга у Србији, тај ће с поштовањем скинути капу пред овим скромним, свесним, неуморним радницима културним и молиће само Бога, да бар те задруге остану сачуване од политичке партизанске борбе, али тај тако благотворни рад земљорадничких задруга, нема никакве везе са уметничким делима за која је ова Мариновићева награда установљена. За такве раднике треба држава да одређије и то обилате награде.

8. Спис који је поднесен под насловом „Трагедија“ носи овакво мото: „Бескрајну слободу дајте пјеснику“. Писац је и дао себи ту бескрајну слободу, и написао је такво тифозно бунцање, такав хаос речи без икаквог смисла, да је грехота за време које смо ми морали утрошити да читамо и тај болесни галиматијас.

Неписмен човек. Не зна ни граматуку.

Момчило.

9. У приповетци „Мртви живот“ хтео је писац да нам наслика разочарење једног учитеља, који је пун одушевљења за свој позив „сишао у народ“, алу у место тога нацртао нам једног учитеља који апсолутно не ради ништа, и то не само у народу, коме је хтео да помогне, него не ради ништа ни у школи, за што је плаћен, него цело време одседи у школи не говорећи ни речи, а кад га зовну на ручак онда само каже деци да иду кући, а кад га ова зачуђено погледају онда тек наређује молитву „Оче наш“. И зашто се тај учитељ тако разочарао? Да ли се уверио да не може ништа учинити ни са повереном му децом, а камо ли с народом? Јок, умире му жена од туберкулозе, и то жена за коју он одавно не мари, и мора да се присиљава да је по који пут упита како јој је! И тако „Мртав живот“ јавља се за награду из Мариновићевог фонда!

Не заслужује награду.

Момчило.

Нема никаквог разлога зашто се још једном износи то умирање од туберкулозе.

Белић.

10. „Нечиста крв“ то је роман врло даровитог романијера, пун уметничких лепота, са јаком психолошком анализом, која на жалост, при крају, где би била најпотребнија, малаксава и издаје га. При свем том, у овој великој суши, која је завладала на пољу наше лепе књижевности, ми, одбор Мариновићеве задужбине, морали би досудити награду овом роману да његов писац није у њему пустио са свим дизгине најсуровијој сексуалности. Има у нашем народу као и у других народа таквих скотова у људском облику, који хоће да „живе“ са женама својих рођених синова, и који их за то и жене док су још деца. Има и другог физичког ђубрета у природи. Али ни један прави песник и прави уметник неће се никад тако ниско спустити да у својим делима с уживањем детаљно описује животињску балегу. Ко је то урадио, ма како велики био његов таленат, затворио је себи врата свакога храма праве уметности. Емил Зола без сваке сумње спада у ред највећих писаца француских, и највећих романијера на свету. Он је најсавесније проучавао и то као научник по болницама проучавао *Dellirium tremens* само да би написао свој „*Assommoir*“. Он је тако исто савесно проучавао живот у рудницима, у берзи, на ликомотивама жељезничким, међу земљорадницима, само да његови романи из тих грана живота буду што тачнији и што вернија слика живота („*Germinal*“, „*L'argent*“, „*La terre*“ итд) и његова дела граниче са савршенством описа и психолошке анализе. Док је довршио своје колосално дело о породици „*Ружон-Макар*“, Зола је постао милионар. Као политичар, он је са његовим „*J'accuse*“ збрисао са целе Француске једну страшну љагу. И при свем том, кад је тај велики

Зола закуцао на врата Француске академије, она га није примила. За што? Та она је Хередију за неколико сонета изабрала за француског бесмртника. Да, али оно неколико песама беше савршено и по садржини и по форми, а Зола и у „Нани“ и у „Жерминалу“ и у „Земљи“ и у толиким својим списима описује до најситнијих детаља оно што је најживотињскије у природи људској... Седамнаест пута, се Зола кандидовао за Академију и свих седамнаест пута је одбијен. Из истих разлога ни Српска краљевска академија не може наградити роман „Нечиста крв“. Али због наше сиротиње у лепој књижевности ми смо врло задовољни што је Коларчев књижевни фонд потпомогао писца са 500 динара.

Неморално дело, а завештач тражи моралну и патриотску тенденцију. Ову последњу не види у делу.

Момчило.

Извикана је преко мере. Досадашња оцена не може се одржати. Бора Ст[анковић] остаће локалан приповедач. Главна мисао је неморална, дакле не одговара завештачевој жељи. Бора је у осталом потпуно неписмен.

11. „Риза и Порфира“ драма.

Једна размажена угарска принцеза из средњег века, ражљућена што је нису хтели удати за онога кога је волела, закаљућерила се, узела је ризу на се, али је брзо осетила да не може у њој издржати, и користила се првом приликом да макар и у ризи оде на какав краљевски двор, и дошла је на двор краља Милутина. Овај се одма загледао у лепу калуђерицу, и отера своју закониту жену, па се венча са калуђерицом. Ова је сад тек срећна. Али за пакост угарски краљевић долази у посету краљу Милутину, а у његовој је свити и онај племић, због кога се његова друга жена калућерила. Стара љубав букне на ново. Истина краљица не заборавља садашњу своју дужност али се састаје са својим несуђеним. Краљ натрапа на тај састанак и нареди једном своме војводи да учини што треба. Угарски племић погине у двобоју. Краљ неће ни да види краљицу. Ова се решава да се врати у манастир, а краљу саветује да врати себи отерану прву жену.

И ако је историјски тачно да је краљ Милутин имао много жена, опет је тај велики краљ испао у овој драми као одвратни циник. Кад га рођена мајка са митрополитом преклињу да не учини тај тешки грех да отера своју закониту жену и мајку своје деце, он одговара да ће задужбинама лако покајати тај грех. Лакомисленост са којом та принцеза замењује рухо краљевске кћери са ризом калуђерице, а ову краљевском порфиром, да се

после опет врати у манастир – просто се не може ни замислити у средњем веку без страховите казне од стране католичке цркве која није знала за шалу у таквим питањима. То би најмање смео допустити апостолски краљ Угарске својој кћери да погази религиозни завет. Али баш ако би се протумачило да је папа, из разлога државне политике одобрио овакав поступак једне католичке принцезе, кад је постала краљица у једној православној држави, никада ни папа ни њен отац не би јој допустили да напушта тако важну политичку позицију. Па онда угарски престолонаследник није био луд, да полазећи на српски двор поведе у својој свити баш оног витеза, због кога је његова сестра и бегала у манастир. Да је краљ Милутин затекавши своју жену са тим витезом, овога убио на месту, то би се још могло разумети, али да он са својом женом не проговори о томе ни речи, да не потражи њено објашњење за тај састанак, да цело време неће да је види, а кад она опет обуче ризу, да је мољака да остане његова жена, то ни мало не личи на краља Милутина. Има у тој драми пуно и других таквих нелогичности и неприродности са којих ова драма не заслужује награду.

Трагикомедија. Историјски елеменат сведен на минимум а лично-романтичном дато је маха. То је најзад лиценција поетичка. Писац је успео и треба га наградити.

Момчило.

Скроз сув састав. Један паметан човек направио из неколико историјских момената доста правилну драму. Од трећег чина наступају такве неприродности да је цела ствар извештачена.

Сцена између Золтана и краљице врло слаба али сувише романтична, јер ни средњи век није био тако наиван. Нема ни трага романтичности, све је основано на хладном рачуну. Непознавање живота и људи средњег века. Људи су манекени, у које писац није духнуо ни живота ни карактера. У место великог Милутина имамо само једну епизоду из живота једне хистеричне жене. Сама вербалност.

Није за награду.

Белић

12. О „Гундуличевим мотивима“
не вреди ни говорити. –

13. Песме Јована Дучића дале су ми накнаду за сав труд око проучавања првих дванаест писаца. Најзад једно истински уметничко дело, најзад један песник који потпуно влада и садржином и формом свога списа, и који суверено влада језиком на коме пише, јер уме њиме да каже и најфиније нијансе људских осећања лепоте, какве пре њега није умео на српском језику да искаже нико други сем Његуша. Разлика је између њих у томе што Његушева поезија због своје религиозне основе обухвата сва велика питања васионе, а Дучићева само страдање човечијег срца у страшној борби за опстанак, на коју је род људски на овој земној кугли осуђен (од како је ледена периода разорила библијски рај на њој, који је пре те периоде одиста постојао докле год је температура на целој земљи била таква да људима није требало ни куване хране, ни одела, ни кућа, те су се људи имали да бране само од зверова, али се нису клали међу собом). Отуда Његушева појезија херојска, а Дучићева сетна и тужна. Свака му је песма у мол – акордима, као што је и целокупна српска народна музика у молу. Чак и кад пева море и његове обале, гору и дубраве, кад описује лепоте у природи, сунчани сјај и пределе месечином обасјате, у свима тим песмама јече ти мол – акорди његове сетне и тужне душе, његове разочараности, његовог песимизма, који је на жалост и сувише основан у „овој долини плача“ Дучићева је машта тако развијена, да га она по кадшто („Химера“ – „Срце“) пење на висину Његушеву и једнога Виктора Хига. По форми Дучић превазилази и самог Његуша, а камо ли Бранка, Змај Јована и Војислава, на кога се у почетку свог певања угледао, док није потпуно стао на своју сопствену снагу, док се није еманциповоао и од француских модерних песника, који су на њега имали утицаја.

У овим песмама које је Дучић поднео на стечај Мариновићеве задужбине, он је потпуно самосталан, он је већ створио свој стил, стекао је потпуно своју песничку индивидуалност он суверено господари формом, његов ритам је права музика.

Дучић својим песмама бележи једну нову епоху у историји српске лирике и уметничке појезије у опште. Овде, у овом последњем могло би се, са специјално српског гледишта, замерити Дучићу што у његовим песмама, осем дивних дубровачких сонета, из којих мирише некадашња култура српска, нема ни трага да је он српски песник, а камо ли да има онога што ми данас зовемо српским патриотизмом, којим покадшто Шантић, Иво Ћипико, Невесињски и други млади песници кваре уметничку лепоту својих списа без икакве стварне користи за праве циљеве српског родољубља. Према томе могао би неко, који се више држи речи него њиховог смисла, наћи да Дучићеве песме не одговарају „патриотској

и моралној тенденцији“ која се изрично тражи стечајем расписаним за награду Мариновићеву задужбину.

Али на такав приговор довољно је констатовати да је свако право уметничко и право књижевно дело само собом морално и по томе и патриотско. А кад се томе дода и радост коју сваки добар Србин мора осетити што се таква права уметничка дела јављају у српској књижевности и на српском језику, који подижу на висину, којој се до скоро нисмо могли ни надати – онда ће бити са свим основано што ја налазим да од свију дела, поднесених за овогодишњу награду из Мариновићеве задужбине треба одликовати пуном наградом песме Јована Дућића.

Дучићеве песме. На жалост мало их. Књижевно дело. Има бољих песама од ранијих његових песама. Има их које ће вазда остати његове најлепше песме. И ако се у њима не истиче ни морал ни патриотизам, али свако је право књижевно дело уједно и морално.

Дучић зна шта је књижевност, зна шта је стил, он је европски књижевник. Он ствара књижевни језик. Дучић је отмен књижевник.

Целу награду Дучићу

Белић.

17. јуна 1911.
Београд

Др Владан Ђорђевић

5.

„Песме Јована Дучића“

Реферат

који је прочитао на свечаном скупу

Српске краљевске академије

26. јуна 1911.

академик др Владан Ђорђевић

председник Одбора Мариновићеве задужбине.

Господо академици,

Пред Вама немам потребе да са новом хвалом помињем културну задужбину Јована Мариновића, који прерану смрт свога сина Николе није ожалио обичним подушјем, него је за спомен на његове покушаје за рад

у лепој књижевности поклонио нашој Академији 12.000 динара да од интереса на ту суму сваке године награђује по који одличан спис из лепе књижевности српске.

Одмах прве године по установљењу ове лепе задужбине 1890^{те13} С[рпска] кр[аљевска] академија, имала је задовољство да тим приходом награди приповетке из народног живота „Он све зна“ Л[азе] К. Лазаревића и „Ново оружје“ Симе Матавуља, двојице од наших најбољих новелиста, који су, на велику жалост, српске лепе књижевности, тако рано преминули, у пуној снази своје стварачке снаге. 1891. године награђена је „Иконија везирова мајка“ Чедо Мијатовића, оног нашег полихистора који најслађим српским језиком пише. У години 1892. није ни једно дело награђено, 1893^{не} добио је награду даровити самоук Лаза Комарчић за свој спис „Кант нашега доба“. За тим пролази пуних пет година и награда из ове задужбине не може да се досуди ни једном делу. Тек 1899. добију ову награду „Порушени идеали“, књижевно посмрче Светолика Ранковића који би постао одличан српски романсје да је поживео толико да развије свој таленат до пуне снаге. Па опет пет неплодних година. 1905. добио је награду Вуличевић за своја три списа религиозне тенденције. Тек 1906. награђена су два писца од вредности Петар Кочић за приповетке „Са планине и испод планине“ и Радован Ж. Петровић за приповетку „Из земље плача“. Тако исто 1907. добише награду патриотски роман „Мученици за слободу“ Лазе Комарчића и „Слике из Старе Србије“ Зарије Р. Поповића.

И ако су академијски оцењивачи свију поднашених дела на стечаје за ову награду, били врло либерални у досуђивању исте, јер по кадшто нису строго тражили да дотична дела потпуно одговарају свима захтевима науке о лепоме, него су се задовољавали уметнички исказаном патриотском тенденцијом, а у појединим случајевима чак и разлозима народносно пропаганде – опет од 20 година свега их има 7, у којима је досуђена ова награда.

Шта је узрок тој појави? Није ваљда нестало песничке творачке снаге у једном народу који је својим косовским епосом створио нову Илијаду у светској књижевности? Не може се замислити да је дневна политичка борба тако прогутала сву продуктивну снагу народа, да је не претиче ни толико за књижевну продукцију, колико би требало па да се сваке године награди само по једно дело из лепе књижевности?

Или, да није та награда сувише мала, те озбиљнији књижевници не конкуришу за њу? То не може бити главни разлог, јер су сви српски књижевници па и најозбиљнији у таквим материјалним околностима да им ни оволика награда за поједино дело, не би била на одмет, апстрахујући од

¹³ У аутографу је написана 1900. година.

моралног задовољства које за свог књижевника лежи у томе да га С[рпска] к[раљевска] академија одликује једном својом наградом.

Или, да нису књижевници, којима С[рпска] кр[аљевска] академија поверава оцену поднесених списа, сувише заузети својим службеним и приватним пословима, па немају времена да са довољно пажње проучавају поднесена дела?

Са свим је појамно што се садашњи Академијин одбор за Мариновићеву задужбину бавио овим питањима, и што се постарао да врло пажљиво проучава свако поднесено дело. Поједини чланови тога одбора подносили су писмено формалне студије о сваком поједином спису, па су онда у заједничким седницама дебатовали о свима њима, и тек онда доносили своје писмено мотивисане одлуке. Али цео рад око тога, само је умножавао архиву одбора, јер Академија објављује у свом „Годишњаку“ само реферате о награђеним делима, а садашњи одбор, за прве две године свога рада није имао задовољство да награди ни једно дело, јер не нађе ну и једноме довољне ни књижевне ни уметничке лепоте, или је ова кварена сувише истицаном тенденцијом. Услед овог неуспеха и после другог стечаја, садашњи одбор је посумњао да није он сам крив за тај неуспех, да није он сам сувише ригорозан у оцењивању, па је за то замолио С[рпску] к[раљевску] академију, да му уважи оставку, и именује други одбор, који ће можда, из обзира према релативној оскудности у нашој лепој књижевности, бити мање строг у оцени дела која се подносе.

С[рпска] к[раљевска] академија није нашла да има разлога мењати одбор, али је усвојила предлог да се за овогодишњи стечај, из неиздатих распише двогодишња награда.

И одиста на овогодишњи стечај поднесена су 43 мања и већа списа, од једанаест разних писаца и то: 21 лирска песма, један већи епски спев, 13 новела и приповедака, 7 драмских дела и један роман.

Жалимо што није обичај у нашој Академији да се на овом свечаном скупу изнесе анализа и оних дела којима није досуђена награда, јер међу овима беше и таквих, која доказују лаган али трајан напредак наше белетристике, па би за саме писце било корисно да виде шта је у њиховим делима добро а због чега им се није могла досудити награда, те да у свом даљем раду нађу храбрења и потпоре.

Али задатак је овог реферата да говори само о награђеном спису, а одбор Мариновићеве задужбине одлучио је предложити Академији да овогодишњау дуплу награду досуди песмама Јована Дучића, и то из ових разлога:

а) по мишљењу једног од оцењивача, Јован Дучић је отмен не само српски него у опште књижевник који не само зна шта је право књижевно и уметничко дело, него зна и шта је стил, и који, владајући потпуно формом,

уједно ствара књижевни језик. Његовој поднесеној збирци има само једна махна, што је његових песама у тој збирци према њиховој лепоти, сувише мало, али за то у њој има и таквих песама које су боље и лепше од ранијег Дучићевог певања, а има их и таквих које ће вазда остати његове најлепше песме. И ако се у њима не истиче специјално ни народносни патриотизам ни морал, ипак је свако право књижевно и уметничко дело, само по себи морално па за то и патриотско.

б) мотивација другог оцењивача изгледала је као какав дубок уздах: Најзад једно истински уметничко дело! Најзад један песник који потпуно влада и садржином и формом, који је Господар језуку – али боље од Сима Милутиновића у Србијанци – на коме пише, јер уме њиме да искаже и најфиније осећајне нијансе, како пре њега није умео ни један српски песник. Његушева је појезија величанствена, јер она због своје религиозне потке, обухвата целу васиону, цео макрокозмус, докле се Дучићева бави само микрокозмом, само осећањима људске душе и срца, страдањима, на који је род људски осуђен у немилостивој борби за опстанак од онога доба од када је на земљи нестало библијског раја, а њега је нестало, када је по геологији на земној кугли настала тако звана ледена периода. Отуда је Његушева појезија херојска, а Дучићева сетна и тужна, његове су песме у мол-акордима исто као и наша народна музика, која и у сватовским песмама-плаче, са горким осмехом на уснама, из кога још дрхти петвековно страдање читавог једног народа. За то у оним песмама Дучићевим, у којима пева лепоте у природи, јече ти мол-акорди његове разочараности, његовог песимизма, на жалост и сувише основаног у овој „плавеној удоли“. А већ што се песничке форме тиче, Дучић превазилази и Његуша, и Бранка, и Змаја и Војислава, јер је ритам у његовим песмама права музика. Његове песме чине читаву епоху у историји српске лирике и уметничке појезије у опште. — — —

Сада би, по правилима за Мариновићеву задужбину требало прочитати нека места из његовог награђеног списка. Али да би се цело дело боље осветлило, неће бити на одмет да најпре видимо како се развијала Дучићева појезија, како су цењене раније песме тога песника у нашој и у страним књижевностима. Јован Дучић, као и сваки јавни радник, који се усуди скренути с обичног утрвеника по коме иде цео свет, који покушава да ма у чему покрчи нову стазу, да удари новим правцем доживео је оно што сваки реформатор мора доживети. И он је, врло брзо стекао и одушевљених присталица и врло немилостивих судија. Докле му је врло даровити критичар, скрупулосни литерарни историк и естетичар Богдан Поповић* одмах после његових првих песама, прорицао да ће на томе путу, којим

* У Српском књижевном гласнику III, 394/95

је ударио, ако буде и даље ишао њиме, постати велики песник – дотле му Марко Цар* после десет година сталног несумњивог напредовања на томе новом путу, не признаје ништа више до „отмјени дилетантизам“, у коме нема ни националног сазнања, ни савременог живота, ни борбе, ни вечитих идеала човечанства, и према томе му прориче врло јадан свршетак његове мисије, јер се тим путем не иде напредку и култури народној.

Г[осподин] проф[есор] др Скерлић** испрва још налази у Дучићевим песмама оно што он ни мало не воли, а то је романтичарство, у њима налази пуно мутне магловитости и верленске неодређености; за њега је Дучићева појезија махом дескриптивна, његове су песме слике, у њима је главно форма, Дучић чак и осећа формом, он је више песник осећаја него осећања. Али његови описи тако су потпуни и лепо да им је мало равних у српској књижевности. Главну садржину у Дучићевим песмама саставља љубав, али не здрава, ведра и нормална, него болесна, разривена, помућена љубав, после пароксизма страсти, када претиче само горко осећање дезилузије. Што је још горе, др Скерлић налази у многим песмама Дучићевим инспирацију не из живота, него из књига, неискреност, литературу, реминисценције. Од оних песама које истичу непосредно из срца, у којима је живот збивен у једну форму, у којима читалац осећа да је то она права, велика појезија, која одјекује у дубинама душе, и од које „пламен букне у образе“, др Скерлић је нашао у Дучића врло мало, свега две („Новембар“ и „Послије много година“) за које вели да спадају у најбоље песме што их је дала цела наша млада песничка школа, а за последњу да одаје правога песника. Ипак др Скерлић замера Дучићу што и у песмама са тачном идејом има реторике у место искрених акцената, што је национално осећање у тог Херцеговца слабо, што за њега Душан није представник животне снаге једног народа, што му је он само „цар Силни“. Па и са свим тим замеркама Скерлић налази да је Дучићева појезија модерна, права чиста лирика, и да је Дучић најбољи млађи лиричар у нашој књижевности.

Али докле стручњак налази да је Дучић песник, и то добар, најбољи лирски песник међу млађима, дотле га Павле Лагарић*** трпа у стиходељце или у оне који само „кују“ песме. За њега Дучић није „оно силно брдско врело, које извире из непознатих понора, и да створи себи пута руши и обара кршне стијене“, него је он „обично тијно језерце, које прима воду из других ријека“. Лагарић није могао ни у једној Дучићевој песми наћи ватреног патриоту, а у његовим љубавним песмама нашао је афектације. То „нијесу они прави и природни цвјетићи, што су израсли из српске земље,

* У Босанској вили, бр. 5 од год. 1909, 65–67.

** У Летопису Матице српске, књ. 210, св. VI за 1901, 77–86.

*** У Босанској вили, год. XVII, 1902, 137–138.

него цвјетићи од туђе свиле, што се преливају у разним бојама, али не миришу.“ Лагарић налази чак да Дучић није у стању ни интезивно видети нити интезивно осећати, јер су му чак и „венецијанске вечери хладне као да нијесу створене под утицајем млетачкога сунца и млетачке љепоте.“ Једино што Лагарић признаје Дучићу то је да је кадар осетити „штимунге“ (баш тако) у природи, и да их „руком доста вјешта умјетника“ наслика појетичким али „једноставним бојама“. Да се, вели, Дучић одао сликању „ландшафта“ можда би постао српски Corot. Овако у његовим сликама уживаће само онај, који од уметности не тражи да га потресе и одушеви, него само да га за неколико тренутака развесели ...

Колико је од ове оцене различна она ученога и вредног професора књижевности г[осподина] Павла Поповића!* Овај признаје да је Дучића тешко карактерисати јер је у њега обимнији таленат и брже развијање него у других, али он ипак мисли да неће погрешити ако га овако карактерише: Дучић је „фин, отмен, елегантан, грациозан; има једно чудно богатство свежих и нових поетских идеја; има јаку моћ асимиловања и онога што није у његовој природи и његову таленту; има дар за живописно, има осећања и нежности, али има и прохтева сувишне осетљивости и нежности, има (чак) и сензација несмислених, и не пази увек на ритам и метар.“

Да видимо шта вели о Дучићу један његов колега, један други песник „по милости божјој“ који поред тога што је песник, као лекар добро познаје и природу човека. Светислав Стефановић** налази да је за данашње песничко покољење живот једна комедија, чији хумор и сувише муче трагедија на Голготи, гломача Хуса и Бруна, Косово, Сливница итд.

Док би се за раније покољење могло рећи да пати од пуноће живота, ово садашње пати од празнине, у којој ни најсилнији потрес нема шта да затресе. За пређашње покољење љубав је трајала до гроба. Садашње покољење има сијасет љубави, које никад не задовољавају и још остављају мрљу на души а још више на савести. Дучић, који у венецијанским ноћима признаје да се стотинама жена заклињао да их љуби, осећа ту мрљу у својој песми „Послије много година“. На једној страни Дучић сумња у све, на другој гологлав слуша звона са цркве. Њега више растужи један увео лист, него увела нада његовог народа. Он робује слици. Док се „Вече“ сликара Ђуре Јакшића не може насликати, Дучићево може се скоро дословно пренети на платно. Дучић нигде скоро не говори непосредно из срца, из душе, он слика, алегорија је првобитно, а осећај, мисао, идеја удешава се према томе. Душа се цепка, сецка. То цепкање води диференцирању, а велики песник не сме бити само елегичар. Прави песник може бити само потпун прави човек, а овај се не састоји из саме елегичности него куд и камо више из енергије рада, због чега Гете и каже „*Fleiss ist Genie*“. При свем том Светислав Стефановић налази у Дучића и лепих песама којима

* У Српском књижевном гласнику, XV, 925.

** У Новој искри, IV, за 1902, 27.

би се сваки могао подичити, а и мисаоних, које показују добру културу, које надмашују просечну творевину, које су леп напредак према појезици Бранкових и Змајевих имитатора. Дучић има дара, који често достиже праву виртуозност, али му недостаје моћ непосредног стварања. Он ће још напредовати. Да ако се у томе отресе оне философије коју најбоље утерује у лаж сам живот у свом вечном подмлађивању. За сада Светислав Стефановић разуме Дучићеве песме и прашта, али не ужива у њима, јер није у њима нашао ништа што уздиже и оплемењује.

Са свим противно овоме, најновији реферат о Дучићевој поезији, Милан Вл. Ђорђевић* налази да су њене главне особине: особито развијена, врло осетљива, фина, високо културна естетика; савршена форма, строго уметничка метрика; најбогатији, најчистији и најотменији српски језик, који је Дучића попео на висину да казује њиме најфиније нијансе осећања и импресија; унео је у српску поезију једну лепу новину *pausage reflétant un état d'âme*; његова је философија разочарани песимизам; сјајна, грандиозна машта; у његовим дубровачким сонетима дао је душу горде аристократске републике, цео парфем XVIII века. Дучић је најбољи српски песник, често по садржини раван Његушу, по форми над њим. У првој периоди свог развика Дучић је ученик Војислављев, у другој је под утицајем француске модерне поезије, у трећој, садашњој, Дучић је постао господар форме, створио је свој стил, стекао је јаку песничку индивидуалност, има самосталну концепцију, и потпуно је оригиналан.

С овим последњим еманциповањем од друге периоде Дучићевог развића не слаже се Димитрије Митриновић,** који налази да се Дучић „још отима од своје декаденсе новим периодом козмичке лирике, отима се али се још није отео.“

За овако дијаметрално противуположено схватање Дучићеве појезије у досадашњој српској критици његових песама не треба да тражимо узроке ни у личним мотивима критичара, ни у главној особини свију демократија па и српске. Довољно нам је и оно старо латинско: *Nemo propheta in patria*.

Срећом за Дучића, његове су песме већ продрле и у стране књижевности, у којима их књижевници и уметници могу ценити без икаквих обзира на наше народне, локалне и личне прилике, по њиховој чисто књижевној и уметничкој унутрашњој вредности.

Да видимо како се цени Дучићева појезија у немачкој и у руској књижевности.

Сергеј Штејн*** у својој зборнику словенских песника налази да је Дучић богат и мек лирик. Онај стих из Лермонтова

* У свом јавном предавању о српској модерној лирици у Сомбору, Слога бр. од 12. јан[уара] 1910.

** У Босанској вили од 1911, 119.

*** Сергѝй Штейнъ, Славянскіе поэты, переводы и характеристики, С. Петербургъ 1908, 85–92.

„Прими, прими мой .грустный трудъ
И, если можешъ, плачь надъ нимъ
Я много плакалъ“

који је Дучић ставио као мото на првој збирци својих песама, врло подесно карактерише једну од главних црта његовог симпатичног дара. Његове су песме махом тужне, меланхолична расположења, која су нарочито сродна са његовом душом. Хумор, који се местимице појављује, није искрен. Многе песме Дучићеве одликују се истински уметничким сликама природе и неподеливом свежином осећања. У стварању Дучићевом опажа се јак утицај западно-европске појезије и неких руских лирика, међу којима нарочито воли Лермонтова, од кога су на њега навејале многе слике и метафоре н[а] пр[имер] поређење пустиње и мора са људском душом.

Очевидно је руски писац имао пред собом само прву свеску Дучићеву, из које је превео и као углед изнео у своме зборнику б његових песама.

Проф[есор] Ј. Карасек* овако мисли о Дучићу:

„Са свим у француским водама плива Херцеговац Јован Дучић (рођ[ен] 1873) који је у Швајцарској и у Француској примио на се печат галскога духа, и који нарочиту пажњу обраћа на форму и фину обраду језика. Међу тим у њега често, због хармоније у форми и због језика, страда топлина осећања. У опште у тих младих песника има много извештаченог, намерног, од чега се гаси пламен истинског осећања. То није здраво ни у великим књижевностима, а камо ли у малим, када се губи веза са животом и осећањем народним.“

Ото Хаузер** у својој светској историји књижевности овако се изражава:

„Дучић је, пре него што се познао са новијом француском лириком, већ био певао неколико песама, савршених по форми, али песама старијега правца. Његове студије одведоше га у Женеву и у Париз. Ту се он развио у своју потпуну особеност (Eigenart). Опажа се француска школа, али он ипак не имитује ни једног од француских песника. Дучић је на Французима само пречистио свој укус, и може се рећи да је данас међу Србима он најодличнији уметник форме (der vorzüglichste Formkünstler). Он при том постижава своје најфиније успехе крајњим ограничавањем на мало речи, на мало мотива. Он је парнасовац са мелодијом симболиста.“

Артур Шидлхоф*** налази да је Дучић без икакве сумње [„] најзначајнији песник међу садашњим српским песницима. Његова је слава

* Проф. Ј. Карасекъ, Историја славянскихъ литературъ, переводъ съ нѣмецкаго Л. Двига, 77.

** Otto Hauser, Weltgeschichte der Literatur Bd II, 351.

*** Die Serbische Lyrik у часопису „Aus fremden Zungen“ 1904, Heft 18, 164–165.

млада, као што је и он сâм, и само тиме, што се он последњих година бави далеко од отаџбине, може се протумачити што још није постао вођ групе млађих и најмлађих песника. Поред лирских песама, он са времена на време објављује и своје описе с пута, критике, есеје, у којима се види књижевник пун духа који влада формом. У његовим новијим песмама изненађује нас чудна легура од нервозне осетљивости, префињене симболике живота у опадању, са чистом праизворношћу и наивном опорашћу (Herbheit) једног још младог народа. Нежност у осећању, способност да осети и оно што је најнеобичније и најфиније, даје овом песнику могућност да се оријентише и у облицима и у схватању симболизма, али он не глада на оно што пева као прост посматрач, него као човек који има своју вољу, само као човек који мрзи своју снагу, који би хтео да своју вољу савије, а који и сувише добро осећа безнадежну очајност те борбе. Отуда су његове песме као мртво лишће у усамљеној немој шуми, или као руже, које је сурови јесењи ветар прерано откинуо. Па ипак из те појезије туге и смрти говори глас живота тако јасно и убедљиво, као ни из које друге. Можда је Јовану Дучићу суђено да буде први песник младе Србије, који ће стећи угледа, важности и утецаја и преко граница своје домовине.“

Можда у нашој и у страним књижевностима има још одзива о Дучићевој појезији, до којих ми у хитњи са којом смо морали писати овај реферат, нисмо доспели, али и у ово једанаест мишљења српских и страних литерарних историка, естетичара, књижевника и публициста налази се већ потпун спектар боја, од најсветлије хвале до најтуробнијег замерања и сад можемо приступити цитирању појединих песама из награђене збирке Дучићеве те да видимо колико су основане досадашње хвале и замерке.

Да видимо најпре шта сâм песник каже о својим песмама, како он сам схвата мисију једнога правога песника:

„Никад не знам куд ће нова песма хтети!
 Новој срећи или болу старе ране?
 Да као молитва у небо полети
 Или као капља отрова да кане.

Само чујем поклич у дну духа свога
 Као вест пророчку, кроз ноћ, с брега пуста;
 И ја чујем речи вечитога
 Како ми пролазе кроз срце и уста.

Тад све канда знадем појмити и рећи
 И погађам тајну скривену од свију:
Да претворим у стих бол од свега већи
И јад у молитву и у хармонију

И љубав што чезне, и јед што се гнуша,
 Све је само песма; док мре у дубини
 Сва у чудну светлост обучена душа –
 Као звезда што се распада у тмини.

И док се у миру тка вечито ткиво,
 Хуји глас стварања и ритам расула
 И док у те сате још страсно и живо
 Све сазнају моја опијена чула –

Ја знам да нестајем у шуму што блуди
 Са сваким кораком који нога крочи
 Стран за праву срећу, и прави бол људи –
 Упирући к небу зачуђене очи.“

У овој песми о песми види се сва дубина осећања, цело мучеништво песничко што не може да претвори највећи бол у стих, и највећи јад у хармоничну молитву, јер у сред стварања и расула у вечитом ткиву природе осећа како га са сваким кораком даље у животу све више нестаје, осећа своју горку судбину да му остане „страна“ свака права срећа и сваки истински бол људски, па само зачуђено гледа у небо, као да пита вечитога: па што си ми дао да осетим твоју пророчку вест када ми не даш да је претворим у молитву, него моју песму осуђујеш да само повећава бол старе ране, да у њу само кане као нова кап отрова?

Колико је далеко овако схватање песме од онога које је владало у нашој лирици до рођења Дучићевог и за време његовог детињства! Највећи песник тога доба Змај Јован Јовановић љутито пита своје песме за што варају свет, а оне му одговарају враголасто

„Што ће нама да варамо свет?

Ми варамо тебе сиромаша“

Те су песме варанције, дангубице, које би се могле певати уз тамбурице...

Какав је идеал који би Дучић хтео да постигне својим песмама види се из ове његове песме

„Дубровачко вече“:

„Дочитавши лепу и дугу песму
 Подиже се песник; кроз раскошни блесак,
 Кроз дворану дотле свечану и нему
 Захори се вика, клицање и плесак

У чипкама, с мачем и власуљом дугом
Млад и лепи песник стајао је тако.
На лицу му радост помешана с тугом
И лепе је очи кретао полако.

Свуда види радост, раздраганост, срећу
Свуд одушевљење! – Само једна дама,
Блиједа и нема, са косом у цвећу,
Ко статуа туге стајала је сама.

Опази је сетно песничко око,
Њену тајну сузу и уснице неме:
И тад истом виде немо и дубоко
Божанствени успех његове поеме.^[1]

Одиста, када би се ово неколико стихова пренело у бојама на платно то би била не само дивна живописна слика него читава драма из живота, коју би сваки гледалац морао из те једне сцене да замишља до краја.

Хоћете ли још једну слику и то невероватно успелу слику онога што ни један живописац не би смео да покуша насликати? Ево чујте

„Сањиво, топло, зеленкасто вече
са једном звездом. Нит се ваздух гибље
Ни мртва река. Неосетно тече
Тих један шумор кроз високо шибље

Светли се мирно зелен, непрегледан
Свод изнад вода. – Чу се у самоћи
Дуг неки јаук: то је лабуд један
Запевао негде дубоко у ноћи.

И опет мирно. Још се само чује
Тихо и споро, кроз просторе неме
Незнано од куд, гласови где струје
Над мртвом водом. То пролази време“

Да ли би икоја друга уметност сем оваке лирике смела да се подухвати да репродукује како пролази време?

Таквих успешних слика из природе има у Дучићевој појезији много, али ми их овде не можемо цитирати. За нас је важнија људска душа, судбина човека на земљи. Ево шта о њој вели песник:

И пролила си најсветије сузе.
 А стрепим пред твојом подмуклом лепотом
 Да не дигне једном као хладна вила
 – Док жалосна срца и не слуте о том, –
 Два своја у сузе заточена крила.

И док љубав гори свим жељама њеним
 И ноћ тече дуга мирисава, гобна,
 Крај нас, као сужањ, бди страсна и кобна
 Лепота с очима вечно замишљеним.^[1]

То је она болесна, ненормална љубав о којој говори др Скерлић. То је ефемерна чулна љубав која не траје до гроба како би је желео Свет[ислав] Стефановић, и каква је владала за време оне генерације која је страдала од сувишне једине. Права, легална љубав, која није само чулна, која није пролазни каприс, него траје до гроба, не зна за ову болесну сумњу, не види у лепоти никакву подмуклост, она не само усређава човека, него му даје снаге за рад, даје му и деце за коју вреди живети, радити и мучити се, даје му одушевљења за борбу у животу, даје му и људских и патриотских идеала и прави од њега правог човека, а ова грешна украђена љубав свлачи оба љубавника у патње и срам, који оставља на души и на савести мрљу коју и песник, макар и „послије много година“ болно осећа. Да се зауставимо мало на тој „мрљи“ јер она је једна од главних замерака нашем песнику. Да видимо како је он њу осетио „послије много година“:

„-----
 Спровод један стиже, хрпа мрачних лица
 И у пусто гробље утјераше кљусе ...
 Тад дјевојче неко, измеђ црних штица
 Донесоше људи. Косице јој русе
 По леденим грудма, као свила густа
 Ко' мекано злато, почиваху ти'о.
 А залеђен, мртав, кô да с ледних уста
 Један горак осмјех још трепташе мио...
 И кад црни сандук на конопце дуге
 У дубину спуштен, крупна земља засу,
 Само врисак мајке, глас бескрајне туге,
 Очаја и бола, по гробљу се расу....
 Као глас из гроба промуко од бола
 А ледено небо ћутало је само
 И капала вода са дрвећа гола.“

Песник се после много година обраћа седом гробару тога гробља.

„О памтиш ли старче, кога мајка стара
 Тад у страшној клетви спомињаше туди?
 Да ли једно момче, што са лудог жара
 Отрже се у св’јет да весело блуди –
 Раскинувши најпре оштрицом невјерства
 Њежно срце једно? Рече л’, старче сједи,
 На ког мртва ћерка помишљаше онда
 Онај горак осмјех, кад јој уста следи?
 И да ли га прокле: да у часе туге
 И бесвјесног бола над тим пустим гробом
 Садећ’ плачну врбу у јесени дуге
 Гр’јех, кајање сања и младост за собом?
 И у мутни данак и у вече тавно
 Дух савјести кад му с љутим бичем хита,
 Да он тебе, старче, изнемогла давно
 Из сна мутног буди и за прошлост пита?“

Врло је вероватно да то момче, које је са лудога жара оштрицом неверства раскинуло једно нежно срце и тумарнуло у свет, не би после много година дошло на гроб тога срца да сади жалосну врбу, да се оно оженило тим девојчетом, јер то девојче, које је тако искрено волело да је умрло са неверства, дало би му за цело ону љубав, која траје до гроба, начинило би га оцем, грађанином и срећним правим човеком. Али г[осподин] Светислав Стефановић заборавља да је давно прошла чаша романтична Sturm и Drang – периода у којој су се момчад женила својом првом љубављу, и да за то није ни најмање крив наш песник, који се родио у модерном добу, које је на место брачне среће у скромним условима живота донело сладострасну облапорност, луксуз и јурњаву за уживањима преко сопствених срестава, тако, да ни најсолиднији младић не сме да помисли на брак онда када му је време за то, јер његова цела зарада не може да стигне за саме хаљине и шешире модерне жене. Они који данас меарају Дучићу што у њему не налазе ватреног патриоту заборављају да је модерно доба одавно на место уједињења српства и државне мисли метнула децентрализацију сваке поједине српске покрајине до најситнијих али самоуправних општина, а у место химне „Дрино водо хладна“ завела најпре туђинску марсељезу па онда песме „рада“ које певају штрајкачи од свакога рада. Дучић је био још мало дете када се разишао пушчани и топовски дим са Шуматовца и Вучјег Дола и Грделице и над Баром и када очајни последњи борци из оне циновске борбе за ослобођење и уједињење

народа видеше да је бедно проширење српских државних граница плаћено окупацијом Босне и Херцеговине? Шта ће да пева модерни српски песник из дна своје душе када обе српске државе, изнутра изедене „модерним“ морају да изјаве да туђинска анексија народнога срца, не вређа никакво српско право,¹⁴ и да се задовоље једино укидањем туђинске полиције у српским пристаништима на мору. Када се син песника Јована Илића, Војислав, у сред тога „модернога“ јада нашао, он је са својим песничким даром побегао чак у грчку митологију. Ту га је затекао Дучић када је дораст’о до песничког пера, и постао је његов ученик, али је за његов дар и то је било сувише узано, и он се попео у висину чисте лирике, са које се не виде поједини народи, него само људско срце и људска душа. И хвала му за тај модернизам, барем је сачувао чистоту свог карактера. Истина и он је писао политичке чланке у дневним листовима, колико да се хлебом храни, али његови су чланци праве песме, његов некролог н[а] пр[имер] Свети Симићу спада у најлепше стране српске прозе. Дучић је и у невољи остао на чист и неокаљан песник људске душе и срца. Г[осподин] Павле Лагарић има право што вели да Дучићеве песме нису цветићи који су никли из српске земље, али ми га можемо утешити да ти цветићи нису у опште ни из какве земље, они су никли из једне песничке душе. За те цветиће казати да су од туђинске свиле показује само крајње незнање.

Какав ватрени патриотизам траже од песника коме се срце леди кад погледа очајне развалине свију некадашњих идеала његовог народа? У место да се роди у зору народног живота, судбина га је бацила у „Новембар“

Раширило се у вјечној висини
 Јесење небо безбојно и празно
 Поља су пуста, врх ледина њиних
 Силази вече досадно и мрачно.

Ко болесница бл’једа ходи р’јека,
 Скелет врбака наднио се на њу;
 Чујем мијне јецај и потмула јека,
 То ветри плачу високо у грању.

Мраз се ухватио над трулим стрњиком
 Мокре су стазе и блатњави пути;
 С њих црна јата одбегла су криком
 У мртво вече. Пусто је. Све ћути

Ја не знам само зашто тугу снијем
 А нит што жалећ нит што жудећ друго,
 И не знам за што тражим да се скријем
 И негдје плачем, дуго, дуго, дуго...

¹⁴ Овде је прво било написано: *никакав српски интерес*, па је реч *интерес* прецртана и написано *право*, а код речи *српски* и је преправљено у *а*, док реч *никакав* није исправљана.

Они критичари који у Дучићевој појезији не нађоше непосредног истинског осећања, него само инспирације из књига и реторику, треба да прочитају само две песме из ове збирке „Жену“ и „Тајну“ па ће сами осетити не само нетачност и неоснованост своје замерке него и неправду коју чине једном нежном људском срцу.

Ево како песник идеалише жену:

„Ја сневам о жени, већој но све жене,
Чија ће лепота бити тајна свима,
Идући ко’ божји дан у просторима,
Који не окрзну никог осим мене.

Њен чар да је моје велико откриће;
Да мирно присуство те чудне жене
Не разуме више нико осим мене,
Осим моје вечно очарано биће

И пред чијом гордом лепотом од свију
Само ја отворих очи очаране
И срце, ко’ црни цвет из глухе стране,
Невидљиве капи док на њега лију.

И њена лепота тако недогледна
Необешчашћена хвалама глупака
Да обиђе тихо, као сноплје зрака
Све тамне путеве душе, само једне.

И ја, кључар чудне лепоте да с тајном
Срећом видим јасно да је ова жена
Од истога светлог ткива начињена
Од кога и болни мој сан о бескрајном. [1]

И после те идеалне жудње песникове да му драга буде од оног светлог ткива од кога су његови снови о бескрајном – он мора да пева љубав у стиду. Колико горчине и бола, а опет колико уметничке лепоте уме да дâ прави песник и таквој љубави:

„Наше две љубави пуне кобне моћи,
Од свију скривене, живе у свом стиду,
Као под звездама, заспали у ноћи,
Два мирна пауна на старинском зиду.

Кријем своју љубав, као мржњу други,
Истом силом лажи и свим подлостима;
Као други стакло отрова, свој дуги
Свој бол безутешни ја кријем међ свима,

Колико је шуман ехо моје лажи
Да не прену никог ударци мог срца!
И колико мира у речи где грца
Цела једна душа и сан од свег дражи.

Сва је моја радост знати бол да скријем
Сва мудрост: љубави дати изглед злобе;
Врлина: да презрем сузе које лијем
И покажем срце као празне собе:

И тако две наше љубави очајне
Огрнуте лажју вечитом и ниском,
Стоје немих уста у дну наше тајне –
Два мирна пауна на зиду старинском. [“]

Ко ни у овој невољи, у којој модерно доба приморава једног песника истине, да своје срце, у коме је читава васиона осећања, показује као празне собе, и у овој песми не нађе истинскога бола, томе ће се тешко допасти икакво право уметничко дело.

Ја бих најрадије цитирао овде целу збирку коју смо наградили јер је врло тешко међу њима изабрати најлепше, толико су све лепе. Али и ово доведе биће доста да се докаже неоснованост свију напред изнесених мерака Дучићевој појезији.

Остаје нам само да још дамо један пример козмичке песме његове:

[„]Невидљивом сунцу пружам жудне руке
И отварам срце неком кога није
Душа ми је пуна мрачне хармоније
Којој никад нисам саслушао звуке

Просторе сам празне населио собом,
И расуо себе ко орион сјајан
У неки свет срца и душа, бескрајан;
И живим над страхом и лебдим над добом

Од истине сам страшнији и већи:
Нити ме што вређа, нити ме што боли!
Моја жудна душа неизмерно воли,
И сваки мој корак, то је корак срећи

Почнем јутром онде, где вечером заста,
Увек држећ чврсто краје златне нити;
И мој дан безмерни усхићено свита
С песмом јата болно распеваних ластва.

И док носим жељу отровану своју
Као плес злих вилâ живот шуми врви;
И све има ритам моје жедне крви,
И све мојих снова има страшну боју.

И тако пун тамне невиђене среће
Идем страшном стазом што је увек иста
Ко злокобно сунце док у мени блиста
Насмејано лице вечите Химере“.

После ових неколико примера овакве лирике, одбор Мариновићеве задужбине мисли, да је са свим оправдано досудио овогодишњу награду те задужбине песмама Јована Дучића.

И за задовољство које смо осетили што можемо одликовати таквога песника, и за срећу што нас је овај разговор о његовим песмама макар само за један час отргао из мизерије свакидашњице, имамо да благодаримо Николи Ј. Мариновићу што је волео лепу књижевност, и његовом високообразованом оцу Јовану Мариновићу што је нашао најлепши и најдостојнији начин да у потомству сачува спомен своме прерано умрлом сину

Слава и хвала им.